

Сфагнові мохи Південного Уралу і Башкирського Приуралля

Д. К. ЗЕРОВ

Бріофлора південної частини Уральських гір і розміщених з заходу територій значно менше притягала увагу дослідників, ніж бріофлора середнього і північного Уралу. З усіх груп мохоподібних тільки сфагнові мохи південного Уралу вивчені більш-менш задовільно. Але цього вже не можна сказати про Башкирське Приуралля, — для цієї території опубліковано було тільки декілька випадкових вказівок сфагнових мохів.

Перші відомості про сфагни південного Уралу знаходимо в роботі Ю. Шелля „Материалы для ботанической географии Уфимской и Оренбургской губ.“ (1883), де подано для південного Уралу два види сфагнових мохів — *Sphagnum acutifolium* і *S. squarrosum*.

Через десять років вийшла в світ робота О. А. і Б. А. Федченків „Материалы для флоры Уфимской губ.“ (1894). В цій роботі наводяться для колишнього Златоустовського повіту 6 видів сфагнів, а саме: *Sphagnum squarrosum* Pers., *S. Girgensohnii* Russ., *S. teres* Ångstr., *S. recurvum* (P. de B.) Russ. et Warnst., *S. recurvum* var. *parvifolium*, *S. cymbifolium* (Ehrh.) R.

Після великої перерви, в 1921 році, вийшла робота Й. Подпери (J. Podpěra) „Ad bryophytorum cisuralensium cognitionem additamentum“, в якій подано великий список мохів — 169 видів для південного Приуралля, зібраних головним чином в околицях м. Уфи. До цього списку включено шість видів сфагнів, з них 5 видів наводиться для околиць м. Уфи [*Sphagnum squarrosum* Pers., *S. teres* Ångstr., *S. amblyphyllum* Russ., *S. recurvum* (P. B. p. p.) Warnst., *S. cymbifolium* (Ehrh.) Limpr.] та два види для прикамського району, зібрані там В. Лосієвським (*Sphagnum amblyphyllum* Russ. та *S. medium* Limpr.).

В 1926 р. з'явилася робота Д. А. Герасимова „К флоре сфагновых мхов Урала“. В ній подано наслідки досліджень автора на середньому та південному Уралі. Для південного Уралу автор подає десять видів сфагнових мохів — *Sphagnum Girgensohnii* Russ., *S. fuscum* (Schpr.) v. Klinggr., *S. Warnstorffii* Russ., *S. rubellum* Wils., *S. teres* (Schpr.) Ångstr., *S. riparium* Ångstr., *S. recurvum* Pal. de Beauv. var. *parvulum* Warnst., *S. cuspidatum* Ehrh., *S. subbicolor* Hampe, *S. medium* Limpr. Ці десять видів зібрано в районі оз. Зюрак-Куль в 22 в. від Саткинського заводу і в околицях Журавлиного болота в Білорецькому районі в 30 км від м. Білорецька.

В 1928 р. надруковано роботу З. Н. Смірної „Материалы к флоре сфагновых мхов Урала“, в якій подано наслідки опрацювання колекції авторки з середнього Уралу і визначення трьох видів сфагнів, що їх збрала Л. Н. Тюліна на південному Заураллі — коло оз. Кисягач, а саме: *Sphagnum fuscum* (Schpr.) v. Klinggr., *S. parvifolium* (Sendtn.) і *S. medium* Limpr. Крім того, З. Н. Смірнова наводить для південного Уралу і Приуралля відомості про поширення сфагнів, взяті з робіт Ю. Шелля, О. і Б. Федченків та Й. Подпери.

Нарешті в 1931 році вийшла в світ стаття Д. А. Герасимова „Сфагновые мхи Урала и западной Сибири“, перевидана в 1934 році німецькою мовою. В цій роботі дано огляд флори сфагнових мохів усього Уралу, західного Сибіру та Алтаю, наводиться для цієї території 32 види сфагнів, але, на жаль, відомості про місцезнаходження видів подано рідко, що є серйозним недоліком роботи. В зведеній табл. на с. 495 наводиться для південного Уралу двадцять один вид, з них вісім раніше невідомих для південного Уралу, а саме: *Sphagnum fimbriatum* Wils., *S. Russowii* Warnst., *S. Wulfianum* Girg., *S. compactum* D. C., *S. obtusum* Warnst., *S. subsecundum* Nees, *S. platyphyllum* Warnst. і *S. papillosum* Lindb., але тільки для чотирьох з них (*S. fimbriatum*, *S. obtusum*, *S. subsecundum*, *S. papillosum*) подано місцезнаходження.

Таким чином, до 1941 року для південного Уралу і Башкирського Приуралля було показано 23 види сфагнових мохів, а саме: *Sphagnum fimbriatum* Wils., *S. Girgensohnii* Russ., *S. Russowii* Warnst., *S. Warnstorffii* Russ., *S. rubellum* Wils., *S. fuscum* (Schpr.) Klinggr., *S. acutifolium* Ehrh., *S. Wulfianum* Girg., *S. compactum* D. C., *S. squarrosum* Pers., *S. teres* Ångstr., *S. riparium* Ångstr., *S. obtusum* Warnst., *S. recurvum* P. B., *S. amblyphyllum* Russ., *S. angustifolium* C. Jens. [*S. parvifolium* (Sendtn.) Warnst.], *S. cuspidatum* Ehrh., *S. subsecundum* Nees., *S. platyphyllum* Warnst., *S. palustre* L. (*S. cymbifolium* Ehrh.), *S. papillosum* Lindb., *S. centrale* C. Jens. (*S. subbicolor* Hampe) і *S. magellanicum* Brid. (*S. medium* Limpr.). Всі ці види подавалися для південного Уралу і тільки п'ять з них (*Sphagnum teres*, *S. squarrosum*, *S. recurvum*, *S. palustre*, *S. magellanicum*) були відомі також для Башкирського Приуралля.

Таким чином, видовий склад сфагнаної флори південного Уралу можна було вважати, в основному, дослідженим, але цього ніяк не можна було сказати про інвентар флори сфагнів Башкирського Приуралля.

Під час перебування в м. Уфі протягом 1941—1943 рр. мені довелося зробити ряд екскурсій в околицях м. Уфи (1941—1943 рр.), по р. Уфі в межах Нуримановського і Караїдельського районів (1941—1942 рр.), на південний Урал в межах Білоречського району Башкирської АРСР (1942 р.) та в Ільменський заповідник (1943 р.). Крім того, Є. М. Брандс передала мені для опрацювання колекцію сфагнів, зібрану в Краснокамському, Гафурійському і Дуванському районах Башкирії, та невеликі збірки передали Г. Ф. Бачуріна, О. Л. Липа та М. І. Котов. Крім того, мені довелося опрацювати матеріали гербарія Уфімського ботанічного саду (до 50 герб. аркушів), а саме збірки Є. Лісової, А. Вазингер, В. Вазингер, Я. Васильєва, А. Лінд, Т. Лінд, А. Шелля і П. Михайлова.

В матеріалах опрацьованих нами колекцій виявлені 23 види сфагнових мохів; з них п'ять уперше зазначаються для південного Уралу і Приуралля, а саме: *Sphagnum quinquefarium* (Lindb.) Warnst., *S. plumulosum* Röhl, *S. Jensenii* H. Lindb., *S. Dusenii* C. Jens., і *S. balticum* R u s s. Число видів, відомих для південного Уралу, ми збільшуємо на три, а для Башкирського Приуралля на одинадцять.

Потрібно відмітити відсутність на нашій території типових субарктичних видів (*Sphagnum Ångstroemii*, *S. Lindbergii*, *S. lenense*); з них тільки *S. Lindbergii* заходить на середній Урал. Основна маса видів сфагнових мохів, поширених на території південного Уралу і Башкирського Приуралля, представлена типовими бореальними болотними і лісовими видами; з них варто відмітити, як більш північні, *Sphagnum riparium*, *S. Jensenii*, *S. balticum*, *S. Wulfianum*. Всі вони, крім *Sphagnum balticum*, виявлені в горному вузлі південного Уралу, що характеризується наявністю багатьох північних форм.

На південному Уралі маємо східну межу європейських ареалів таких субокеанічних видів, як *Sphagnum cuspidatum* і *S. palustre*. Д. А. Герасимов (1931) небезпідставно вважає всі вказівки *S. palustre* для південного Уралу за сумнівні.

Особливо цікавими є знахідки по нашій території двох видів — *Sphagnum quinquefarium* і *S. plumulosum*. *Sphagnum quinquefarium* ми знайшли в темнохвойних лісах по р. Уфі в Караїдельському і Нуримановському районах. Від найближчого знаходища цього виду — в ялиново-ліхтовому лісі по р. Косьві в Молотовській області наше знаходище лежить на віддаленні в 350 км. Треба вважати, що *Sphagnum quinquefarium* поширився по західним передгір'ям Уралу разом з темнохвойними лісами, з якими пов'язується поширення цього виду в північній половині Європейської частини СРСР.

Ще більш цікавою є знахідка на південному Уралі в Білорецькому районі (Журавлине болото) такого океанічного виду, як *Sphagnum plumulosum*. Цей пункт лежить на 1300—1500 км на схід від відомих до цього часу самих східних знаходищ *Sphagnum plumulosum* в Московській і Вологодській областях. Уральське місцезнаходження цього виду, безумовно, є реліктовим; вік його треба віднести принаймні до вологих фаз ріс-вюрмського інтергляціалу, коли вологолюбна флора далі просувалася на схід, ніж в польодовикові часи.

1. *Sphagnum fimbriatum* Wils.

Очевидно, рідкий на нашій території вид, відомий до цього часу тільки з двох пунктів південного Уралу.

Південний Урал. Челябінська область: Запрудовське болото поблизу Катав-Івановського заводу, ялиново-березовий ліс по краю болота (Герасимов, 1931); Ільменський Заповідник. березове болото в 183 кв., 29. VIII 1943!!

2. *Sphagnum Girgensohnii* R u s s.

Вид дуже поширений на південному Уралі в районі темнохвойних лісів. В Приураллі зустрічається значно рідше, головним чином також в районах поширення хвойних лісів.

Приуралля. Краснокамський район: переходове болото 4 Березове коло с. Масляний Мис, 10. IX 1942, збр. Є. Брандс!; Салаватський (Малоязівський) район: лісове мохове болото на захід від с. Ідильбаєво 2.

15—19. VIII 1928, зібр. Я. Васильєв і Т. Лінд!; Нуримановський район: Красний Ключ, ялиновий ліс на правому березі р. Уфи, 26. VI 1942!!

Південний Урал. Білорецький район: ст. Машак Білорецької залізниці, ялиновий ліс, 9. VIII 1942!!; Журавлине болото в 30 км від г. Білорецька (Герасимов, 1926); Журавлине болото, по краю, 12. VIII 1942!!; околиці Журавлиного болота, в темнохвойному лісі, 12—14. VIII 1942!!; околиці х. Мельохіна (поблизу Журавлиного болота), заболочений темнохвойний ліс, 19—20. VIII 1942!!; г. Яман-тау, сідловина коло води, 17. VIII 1942!!; підніжжя г. Яман-тау, заболочений темнохвойний ліс, 16. VIII 1942!!; околиці г. Яман-тау, Єракташське болото, 18. VIII 1942!!; околиці г. Яман-тау, Єракташ — Куятавські печі, коло джерела і в темнохвойному лісі, 18. VIII 1942!!; Челябінська область: Запрудовське болото поблизу Катав-Івановського заводу, ялиново-березовий ліс, по краю болота (Герасимов, 1931); околиці м. Златоуста (Федченко, 1894); околиці м. Златоуста, темнохвойний ліс на північ від міста, 26. VIII 1943!!

3. *Sphagnum robustum* (Russ.) Röll (*S. Russowii* Warnst.).

Зустрічається досить рідко в горах південного Уралу всупереч думці Герасимова (1931, с. 503).

Південний Урал. Без зазначення знаходки (Герасимов, 1931): Білорецький район: г. Яман-тау, сідловина, коло струмка, 17. VIII 1942!!; околиці г. Яман-тау, Єракташське болото, 18. VIII 1942!!; Бурзянський район: Башкирський держ. заповідник, Хребет Кракка III, схил гори Авзик-ти-тау, вкритий березовим лісом, коло джерела, 21. VIII 1942. зібрали М. Котов і Є. Карнаух!

4. *Sphagnum Warnstorffii* Russ.

Вид дуже поширений на південному Уралі і в Приураллі. Трапляється на болотах і в заболочених темнохвойних лісах.

Приуралля. Нуримановський район: сухе купинне болото коло с. Нікольское, 9. IX 1942, зібр. О. Липа!; Дуванський район: низинне ялиново-березове болото коло с. Сосновки, 28. IX 1945, зібр. Є. Брадис!; переходове сосново-осоково-сфагнове болото коло с. Сосновки, 29. IX 1945, зібр. Є. Брадис!; болото Чарношарське, сосново-гіпново-сфагнова дільниця, 5. X 1945, зібр. Є. Брадис!; сосново-гіпново-сфагнова дільниця болота Арієвське, 10. X 1945, зібр. Є. Брадис!; Салаватський (Малоязівський) район: болото в 3 км на північ від с. Аркаул, 2. VIII 1929, зібр. А. Носков і А. Лінд!

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото в 30 км від м. Білорецька, 12. VIII 1942!!; околиці Журавлиного болота, в ялиновому лісі, 12. VIII 1942!!; околиці х. Мельохіна (поблизу Журавлиного болота), болото з ялиною, 20. VIII 1942!! і болото з *Betula humilis*, 21. VIII 1942!!; схил гори Ялангас (поблизу Журавлиного болота), темнохвойний ліс, 15. VIII 1942!!; болото Безим'яне поблизу хребта Ялангас (Герасимов, 1926); околиці г. Яман-тау, коло б. Куянтавських печей, 16. VIII 1942!!; півн.-західн. схил хр. Машак, заболочений ялиновий ліс, 23. VIII 1943, зібр. Г. Бачурина!; Челябінська область: околиці м. Златоуста, темнохвойний ліс на північ від міста, 26. VIII 1943!!; Ільменський державний заповідник: Вшиве болото, купини, 18. VIII 1943!!; болото з березою в 183 кварталі, 25. VIII 1943!!; півн.-східний край В. Ільменського торфовища, квартал 172, 3. IX 1943!!; осокове болото

по берегу Ільменського озера, на купині, 16. VIII 1943!!; болото на східному схилі хребта Уралу коло с. Куштумки, 5. IX 1921, збір. В. Вановський!

5. *Sphagnum fuscum* (Schimp.) Klingggr.

Досить поширений на болотах північної частини Башкирського Приуралля та на південному Уралі, де трапляється на оліготрофних та мезотрофних болотах.

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, верхова частина, 25. IX 1942, збір. Є. Брадис!; там же, переходова частина болота, 26. IX 1942, збір. Є. Брадис!; верхове болото коло с. Саузбашево, 15. IX 1942, збір. Є. Брадис!; Дуванський район: болото коло с. Черношар, 5—6. X 1945, збір. Є. Брадис!; сосново-гіпново-сфагнова ділянка болота Арієвського, 10. X 1945, збір. Є. Брадис!; Салаватський (Малоязівський) район: лісове мохове болото на захід від с. Ідильбаєво 2, 19. VIII 1928, збір. Я. Васильєв і Т. Лінд!; болото в 3 км на північ від с. Аркаул, 15. VIII 1928, збір. Я. Васильєв і Т. Лінд!; там же, 2. VIII 1929, збір. А. Носков і А. Лінд!; гіпново-сфагново-морошкове болото на лівобережній заплавіні р. Ая в 3 км на п.-п.-сх. від с. Лагерево, як домішка до *S. acutifolium* Ehrh., 6. VII 1932, збір. А. Лінд!

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото в 30 км від м. Білорецька, 12. VIII 1942!!; околиці х. Мельохіна (коло Журавлиного болота), сфагнове лісове болото з сосною, купини; 21. VIII 1942!!; околиці х. Мельохіна, купини на просіці в темнохвойному заболоченому лісі, 21. VIII 1942!!; болото Безим'яне коло хр. Ялангас в 30 в. від м. Білорецька (Герасимов, 1926); Челябінська область: болото по берегу оз. Зюрат-Куль в 22 в. від Саткинського заводу (Герасимов, 1926); болото коло оз. Кисягач (Смірнова, 1928); Ільменський державний заповідник: Вшиве болото, купини, 18. VIII 1943!!; сфагнове болото в 183 кварталі, купини, 25. VIII 1943!!; там же, 29. VIII 1943!!; північно-східний край В. Ільменського торфовища, кв. 172, 3. IX 1943!!

6. *Sphagnum rubellum* Wils.

Зразків цього виду я не мав. Подаю тільки літературні вказівки про поширення цього виду на південному Уралі.

Південний Урал. Білорецький район: болото Безим'яне в 30 км від м. Білорецька (Герасимов, 1926 і 1931); Челябінська область: коло оз. Зюрат-Куль в 22 км від Саткинського заводу (Герасимов, 1926 і 1931).

7. *Sphagnum acutifolium* Ehrh.

[*S. capillaceum* (Weiss) Schrank].

Вид досить звичайний на нашій території. Цікавим є поширення цього звичайно лісового моху на оліготрофних болотах, де він утворює купини.

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, верхова частина, 25. IX 1942, збір. Є. Брадис!; верхове болото коло с. Саузбашево, 14—15. IX 1942, збір. Є. Брадис!; верхове болото І Мохове коло с. Масляний Мис. 5—6. IX 1942, збір. Є. Брадис!; Караїдельський район: схили лівого берега р. Уфи проти с. Чебиково, мішаний ліс з *Larix*, 3. VIII 1930, збір. А. Носков і Михайлов!; Салаватський (Малоязівський) район: гіпново-сфагново-морошкове болото на

лівобережній заплавіні р. Ая в 3 км на п.-п.-з. від с. Лагереве, 6. VII 1932, збір. А. Лінд!

Південний Урал. Учалинський район: на г. Іремель в альпійському поясі (Шелль, 1883); Білорецький район: околиці х. Мельохіна (коло Журавлиного болота), сфагнове лісове болото з сосною, купини, 21. VIII 1942!!; Челябінська область, Ільменський державний заповідник: сфагнове болото в 183 кварталі, між купин і на купинах, 25. VIII 1943!!; І. IX 1943!!

8. *Sphagnum quinquefarium* (Lindb.) Warnst.

Цей, переважно гірський, вид має характерний ареал, — він відомий з атлантичної Північної Америки (від Ньюфаундленда до Георгії), субарктичної та Середньої Європи, Кавказу, Японії. В європейській частині СРСР відомий з Карпат, де зустрічається на височині від 900 м до 1880 м, з Білоруської РСР, Московської обл., Вологодської обл., АРСР Комі та Молотовської області, де він знайдений З. Н. Смірною на Західному Приураллі коло с. Губахи на берегових відслоненнях р. Косьви. Останнє находище лежить на 350 км північніше наших приуральських. Можна сподіватися, що дальші дослідження виявлять цей інтересний вид і в інших пунктах західного Приуралля. Поширення його в Башкирському Приураллі треба пов'язати з розселенням темнохвойних лісів, з якими він переважно зв'язаний в північних районах Європейської частини СРСР.

Приуралля. Караїдельський район: темнохвойний ліс на правому березі р. Уфи між с. Усть-Байки і с. Бердяш, 15. VI 1942!!; Нуріманівський район: Красний Ключ, ялиновий ліс на схилах правого берега р. Уфи, 26. VI 1942!!; лівий берег р. Уфи нижче Красного Ключа, кам'янистий схил коло дороги в ялиновому лісі, 3. VII 1942!!

9. *Sphagnum plumulosum* Röll.

Цей вид поширений в Північній Америці, Східній Азії, в Європі від субарктичної частини на південь до Італії, Іспанії і Азорських островів. В європейській частині СРСР відомий з Мурманської області, Соловєвських островів, Карело-Фінської РСР, Архангельської, Вологодської, Ленінградської областей, Естонської РСР, Латвійської РСР, Московської, Житомирської областей. Найбільш східними були находища цього океанічного виду в Московській і Вологодській областях. Тим більшою несподіванкою була знахідка *Sph. plumulosum* на Південному Уралі — на 1300—1500 км на схід від Московських і Вологодських місцезнаходжень. Уральське находище *Sph. plumulosum* є, безумовно, реліктовим.

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото, 12. VIII 1942!!

10. *Sphagnum Wulfianum* Girgens.

Зустрічається рідко на Південному Уралі в заболочених шпилькових лісах.

Південний Урал. Білорецький район: околиці х. Мельохіна (поблизу Журавлиного болота), на просіці в темнохвойному лісі, 20. VIII 1942!!; Челябінська область: хребет В. Нугуш, 29. IX 1921, збір. В. Вановський!; Ільменський державний заповідник, кв. 183, заболочений безрняк, 25. VIII 1943!!

11. *Sphagnum compactum* D. C.

Очевидно, дуже рідкий на нашій території вид. Для Південного Уралу подається тільки Герасимовим без зазначення знахідки (Герасимов, 1931, с. 495).

12. *Sphagnum squarrosum* Crome.

Вид на Південному Уралі досить поширений. Для Башкирського Приуралля маємо до цього часу тільки одну вказівку Подпери з околиць м. Уфи.

Приуралля. Уфа, сфагнове болото коло с. Глуміліно (Podpěra, 1921).

Південний Урал. Білорецький район: між зав. Білорецьким і Тирлянським, під г. Яман-тау (Шелль, 1883); околиці Журавлиного болота в 30 км від г. Білорецька, 12. VIII 1942!!; схил гори Ялангас (поблизу Журавлиного болота), розсипище в темнохвойному лісі, 22. VIII 1942!!; околиці г. Яман-тау, між горою Єракташ і колишніми Куянтавськими пічами, в темнохвойному лісі, 18. VIII 1942!!; півн.-зах. схил хр. Машак, заболоч. ялиновий ліс, 23. VIII 1943, збір. Г. Бачурина!; Челябінська область: околиці м. Златоуста, на болоті на горі В. Таганай (Федченко, 1894); Ільменський державний заповідник: березове болото в 183 кв., 25. VIII 1943!!

13. *Sphagnum teres* (Schimp.) Ångstr.

Дуже поширений в Приураллі. На Південному Уралі зустрічається, очевидно, в нижньому поясі гір.

Приуралля. Кушнаренківський район: вододіл Кармасан-Чермасан, сфагнове болото по дорозі з с. Шарипово в п. Торка-Басу, 20. VII 1935, збрала Є. Городкова!; Чишминський район: оз. Шингак-Куль, заболочене озеро, 29. V 1938, збір. Є. Алісова!; Уфимський район: м. Уфа, вільхове болотце в Ботанічному саду, 4. X 1941!!; околиці м. Уфи, сфагнове болотце в карстовій западині коло с. Падеевки, 28. V 1942!!; Благовіщенський район: на болоті поблизу Благовіщенського заводу, збір. А. Носков (Podpěra, 1921); Архангельський район: без зазначення знахідки, 18. VII 1935, збір. А. Вазінгер!; западина коло с. Пічугино, 16. VII 1928, збір. А. Носков і П. Михайлов!; Дуванський район: переходове сосново-осоково-сфагнове болото коло с. Сосновки, 29. IX 1945, збір. Є. Брадис!; Гафурійський район: осоково-сфагнове болото в карстовій западині коло с. Якти-Кулево, 25. VI 1943, збір. Є. Брадис!

Південний Урал. Челябінська область: болото по берегу оз. Зюрак-куль в 22 вер. від Саткинського заводу (Герасимов, 1926); Запрудовське болото коло Катав-Івановського заводу, ялиново-березовий ліс по краю болота і болото коло Катав-Івановського заводу, серед вербиняка (Герасимов, 1931). В околицях м. Златоуста, „с некоторым сомнением“ (Федченко, 1894); Ільменський державний заповідник: Вшиве болото, край, 18. VIII 1943!!; півн.-східний край В. Ільменського торфовища, кв. 172!!

14. *Sphagnum riparium* Ångstr.

Північний вид, якого знайдено до цього часу тільки в районі темнохвойних лісів Південного Уралу.

Південний Урал. Білорецький район: болото Журавлине в 26 в. від м. Білорецька (Герасимов, 1926); підніжжя г. Яман-тау, забо-

лочений темнохвойний ліс, 16. VIII 1942!!; околиці г. Яман-тау, Єракташське болото, 18. VIII 1942!!; між г. Єракташ і колишн. Куянтавськими печами, коло джерела в темнохвойному лісі, 18. VIII 1942!!

15. *Sphagnum Jensenii* H. Lindb.

Дуже рідкий на нашій території вид, відомий до цього часу тільки з одного знахідки на Південному Уралі.

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото в 30 км від м. Білорецька, 12. VIII 1942!!

16. *Sphagnum obtusum* Warnst.

Відомий на нашій території до цього часу тільки для Південного Уралу. В Башкирському Приураллі виявлений Є. М. Брадис в торфі сучасних боліт Краснокамського і Гафурійського районів.

Південний Урал. Челябінська область: болото коло Катав-Івановського заводу (Герасимов, 1931, с. 510); Ільменський державний заповідник: Вшиве болото, між купин, 18. VIII 1943!!

17. *Sphagnum Dusenii* C. Jens.

Новина для Південного Уралу. Знайдений в невеликій кількості на сфагнових болотах.

Південний Урал. Білорецький район: Єракташське болото в околицях г. Яман-тау, 18. VIII 1942!!

18. *Sphagnum recurvum* P. B.

Під цією назвою ми об'єднуємо *Sphagnum recurvum* P. B. та великолисті форми *Sphagnum amblyphyllum* Russ. в розумінні Варнсторфа (Warnstorff, 1911), вилучаючи за Йенсеном (Jensen, 1915) дрібнолисті форми з тупими стебловими листочками в окремий вид — *Sphagnum angustifolium* C. Jens. Таким чином об'єм *Sphagnum recurvum* P. B. в нашому розумінні є більш вузьким, ніж у Пауля (Paul, 1931), оскільки він *Sphagnum angustifolium* C. Jens. включає до *Sphagnum recurvum* P. B. var. *amblyphyllum* (Russ.) Warnst. Об'єднуючи в один вид форми з тупими і гострими стебловими листками, ми виходимо з того, що, як це зазначалося і раніше (Зеров, 1928, Paul, 1931), між обома формами часто можна бачити переходи, а також з того, що часто на одній рослині можна бачити стеблові листки і тупі і гострі, про що, між іншим, пише і Варнсторф (Warnstorff, 1911, с. 243). На зразках з Приуралля і Південного Уралу дуже часто можна бачити на одній рослині стеблові листки язиковидні і трикутно-загострені, а також і листки переходової форми. На цій підставі ми відрізняємо в межах *Sphagnum recurvum* P. B. тільки форми *f. amblyphylla* (Russ.) та *f. mucronata* (Russ.).

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, переходова частина, 21. IX 1942, збір. Є. Брадис! (*f. mucronata*); там же, верхова частина, 25. IX 1942, збір. Є. Брадис! (*f. mucronata* і *f. isophylla*); верхове болото коло с. Карякино, 10. IX 1942, збір. Є. Брадис! (*f. mucronata*, *f. amblyphylla* і переходи між ними); верхове болото коло с. Саузбашево, 15. IX 1942, збір. Є. Брадис! (*f. mucronata*); верхове болото І Мохове коло с. Масляний Мис, 5—6. IX 1942, збір. Є. Брадис! (*f. mucronata*, *f. amblyphylla* і переходи між ними); болото коло с. Масляний Мис, 6—7. IX 1942, збір. Є. Брадис! (*f. mucronata* і переходи до *f. amblyphylla*); на болоті по р. Кама, збір. В. Лосієвський (*f. amblyphylla*, Подрєга, 1921); Малоязівський район: лісове мохове

болото на захід від с. Ідильбаєво 2, 19. VIII 1928, збір. Я. Васильєв і Т. Лінд! (*f. mucronata*); околиці м. Уфи: лісове озеро коло с. Маленької Новиковки; на болоті коло друкарні Федорова (*f. amblyphylla*, Podpěra, 1921); на болоті коло с. Глуміліно (*f. mucronata*, Podpěra, 1921); Архангельський район: 14. VII 1935, збір. А. Вазингер! (*f. amblyphylla*); Благовіщенський район: на болоті коло Благовіщенського заводу, збір. А. Носков (Podpěra, 1921).

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото, 12. VIII 1942!! (*f. mucronata* і переходи до *S. angustifolium* C. Jens.); околиці х. Мельохіна (поблизу Журавлиного болота), темнохвойний ліс, коло води при дорозі, 19. VIII 1942!! (*f. amblyphylla*); околиці х. Мельохіна, заболочений ялиновий ліс (согра), між купин, 20. VIII 1942!! (*f. amblyphylla*); околиці х. Мельохіна, сфагнове лісове болото, 21. VIII 1942!! (*f. amblyphylla*); околиці г. Яман-тау, Єракташське болото, 18. VIII 1942!! (*f. mucronata*, рідше *f. amblyphylla* і переходи від *f. mucronata* до *f. amblyphylla* і до *Sph. angustifolium*); Челябінська область: Златоустовський повіт, коло с. Александрівки, на болоті (*f. mucronata*, Федченко, 1894); околиці м. Міасса, Ільменський заповідник: кв. 183, заболочений березняк, 25. VIII 1943!! (*f. mucronata*).

19. *Sphagnum angustifolium* C. Jens.

Цей вид, описаний Йенсеном, не завжди легко відрізнити від *Sph. recurvum* Р. В., проте морфологічні особливості типових його форм, географічне поширення та екологічні умови, в яких цей вид трапляється, дають підстави приймати погляд Йенсена і розглядати форми з дрібними і вузькими галузковими листками та дрібними, трикутно-язиковидними стебловими листками як окремий вид. На території Південного Уралу і Башкирського Приуралля, де трапляються *Sphagnum recurvum* і *Sph. angustifolium*, не завжди буває легко відрізнити крупніші форми *S. angustifolium* від *S. recurvum* *f. amblyphylla*.

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, верхова частина, 25. IX 1942, збір. Є. Брадис!; Малоязівський район: лісове мохове болото на захід від с. Ідильбаєво 2, 19. VIII 1928, збір. Я. Васильєв і Т. Лінд!; Уфимський район: околиці м. Уфи, сфагнове болотце в карстовій западині коло с. Падеевки, 28. V 1942!!

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото в 30 км від м. Білорецька, 12. VIII 1942!!; болото Безим'яне коло хр. Ялангас в 30 в. від м. Білорецька (Герасимов, 1926); околиці г. Яман-тау, Єракташське болото, 18. VIII 1942!!; Челябінська область: болото по берегу оз. Зюрат-Куль в 22 в. від Саткинського заводу (Герасимов, 1926); в околицях м. Златоуста (Федченко, 1894); околиці м. Міасса, Ільменський заповідник: Вшиве болото, купини, 18. VIII 1943!!; кв. 183, сфагнове болото, купини і між купин, 25. VIII 1943!!; кв. 183, заболочений березняк, 25. VIII 1943!!; кв. 183, край сфагнового болота, 29. VIII і 1. IX 1943!!; півн.-східний край В. Ільменського торфовища, кв. 172, 3. IX 1943!!; сфагнове болото коло оз. Кисягач, збір. Л. Тюліна (Смірнова, 1928).

20. *Sphagnum balticum* Russ.

Новина для Башкирського Приуралля.

Приуралля. Краснокамський район: болото коло с. Масляний Мис, 7. IX 1942, збір. Є. Брадис!

Південний Урал. Околиці м. Міасса, Ільменський заповідник, кв. 183, сфагнове болото, мочажина, 25. VIII 1943!!

21. *Sphagnum cuspidatum* Ehrh.

В межах нашої території проходить східна межа ареала цього виду. Зустрічається він тут, очевидно, рідко. Для Приуралля подається вперше.

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, верхова частина, 25. IX 1942, збір. Є. Брадис!

Південний Урал. Челябінська область: болото по берегу оз. Зюрак-Куль в 22 в. від Саткинського заводу (Герасимов, 1926 і 1931); Запрудівське болото коло Катав-Іванівського заводу, заболочений ялиновий ліс, збір. С. Тюрємнов (Герасимов, 1931).

22. *Sphagnum subsecundum* Nees.

Поширений, як на Південному Уралі, так і в Приураллі. Для Башкирського Приуралля подається вперше.

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, переходова частина, 21. IX 1942, збір. Є. Брадис!; там же, верхова частина, 25. IX 1942, збір. Є. Брадис!; переходове болото коло с. Масляний Мис, 6. IX 1942, збір. Є. Брадис!; край верхового болота коло с. Карякино, 10. IX 1942, збір. Є. Брадис!; Архангельський район: без зазначення знахідки, 1935, збір. В. Вазингер!

Південний Урал. Білорецький район: околиці г. Яман-тау, бувші Куянтавські печі, 16. VIII 1942!!; околиці г. Яман-тау, Єракташське болото, 18. VIII 1942!!; Челябінська область: Запрудівське болото поблизу Катав-Івановського заводу, ялиново-березовий ліс по краю болота (Герасимов, 1931, с. 503); Ільменський державний заповідник, Вшиве болото, між купин, 18. VIII 1943!!

23. *Sphagnum platyphyllum* (Sulliv.) Warnst.

Подається Д. А. Герасимовим (1931, с. 495) без місцезнаходження для Південного Уралу.

24. *Sphagnum palustre* L.

Пізніші дослідники цього суббореального виду для нашої території не подають. Тому старі вказівки Подпери (1921) та Федченко (1894) потребують підтвердження.

Приуралля. Благовіщенський район: на болоті коло Благовіщенського заводу, збір. А. Носков (Подпера, 1921).

Південний Урал. Челябінська область: в околицях м. Златоуста (Федченко, 1894).

25. *Sphagnum papillosum* Lindb.

Для Башкирського Приуралля подається уперше. Очевидно, рідкий на нашій території вид.

Приуралля. Краснокамський район: болото коло с. Масляний Мис, 7. IX 1942, збір. Є. Брадис!

Південний Урал. Челябінська область: болото коло Катав-Іванівського заводу, серед вербняка, збір. С. Тюрємнов (Герасимов, 1931).

26. *Sphagnum centrale* J e n s.

Очевидно, вид цей досить поширений на нашій території. Для Башкирського Приуралля подається уперше.

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, переходова частина, 21. IX 1942, збір. Є. Брадис!; переходове болото 4 Березове коло с. Масляний Мис, 10. IX 1942, збір. Є. Брадис!; Нуримановський район: сухе купинне болото коло с. Нікольське, 9. IX 1942, збір. О. Липа!

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото в 26 в. від м. Білорецька (Герасимов, 1936); там же, 12. VIII 1942!!; околиці х. Мельохіна поблизу Журавлиного болота, болото з ялиною, купини, 20. VIII 1942!!; околиці х. Мельохіна, коло води в темнохвойному лісі, 19. VIII 1942!!; болото Безимянне коло хребта Ялангас в 30 в. від м. Білорецька (Герасимов, 1926); між х. Мельохін і р. Інзер, коло дороги, 16. VIII 1942!!; півніжжя г. Яман-тау, заболочений темнохвойний ліс, 16. VIII 1942!!; північно-західний схил хр. Машак, заболочений ялиновий ліс, 23. VIII 1943, збір. Г. Бачурина!; Челябінська область: Ільменський державний заповідник: Вшиве болото, між купин і по купинах, 18. VIII 1943!!; кв. 183, березове болото, 25. VIII 1943!!; кв. 183, переходовий край сфагнового болота, 1. IX 1943!!; півн.-східн. край В. Ільменського торфовища, 3. IX 1943!!

27. *Sphagnum magellanicum* Brid.

Вид звичайний на нашій території.

Приуралля. Краснокамський район: болото Чарлак-Саз коло с. Кузгово, переходова частина, 19—21. IX 1942 і верхова частина, 25. IX 1942, збір. Є. Брадис!; верхове болото коло с. Карякино, 10. IX 1942, збір. Є. Брадис!; верхове болото коло с. Саузбашево, 15. IX 1942, збір. Є. Брадис!; переходове болото коло с. Маєляний Мис, 6. IX 1942, збір. Є. Брадис!; верхове болото I Мохове коло с. Масляний Мис, 5. IX 1942, збір. Є. Брадис!; на болотах по р. Камі, збір. В. Лосієвський (Родрѣга, 1921); Малоязівський район: лісове мохове болото на захід від с. Ідильбаєво 2.19. VIII 1928, збір. Я. Васильєв і Т. Лінд! Нуриманівський район: лівий берег р. Уфи нижче Красного Ключа, каменястий схил коло дороги в ялиновому лісі, домішка до *S. quatuordecimum* Warnst., 3. VII 1942!!; Архангельський район: без зазначення місцезнаходження, 14. VIII 1935, збір. А. Вазінгер!

Південний Урал. Білорецький район: Журавлине болото, 12. VIII 1942!!; околиці х. Мельохіна (поблизу Журавлиного болота), сфагнове лісове болото з сосною, 21. VIII 1942!!; околиці г. Яман-тау, Єрактаське болото, 18. VIII 1942!!; болото Безимянне коло хребта Ялангас в 30 в. від м. Білорецька (Герасимов, 1926); Челябінська область: болото по берегу оз. Зюрак-Куль (Герасимов, 1926); сфагнове болото коло оз. Кисягач, збір. Л. Тюліна (Смірнова, 1928); Ільменський державний заповідник: Вшиве болото, купини, 18. VIII 1943!!; квартал 183, березове болото, 25. VIII 1943!!; там же, сфагнове болото, 25. VIII 1943!!

ЛИТЕРАТУРА

1. Герасимов Д. А., К флоре сфагновых мхов Урала, Изв. Биол. н.-и. института при Пермском Госуд. Университете, т. IV, в. 9, 1926.
2. Герасимов Д. А., Сфагновые мхи Урала и Зап. Сибири, Изв. Пермск. Биол. н.-и. института, т. VII, в. 10, 1931.
3. Зеров Д. К., Торфові мохи України, Тр. фіз.-мат. відділу ВУАН, т. X, № 1, 1928.
4. Зеров Д. К., Визначник сфагнових (торфових) мохів України, 1935.
5. Корчагин А. А., К бриофлоре Вологодской губ., Журн. Русск. бот. общ., т. XII, № 4, 1927.
6. Леонтьев А. М., Сфагновые мхи Сысольского района Авт. обл. Коми, Тр. бот. инст. АН СССР, серия II (Споровые растения), вып. 1, 1933.
7. Пидопличко А. П., О новых видах и новых местонахождениях наиболее редких сфагновых мхов БССР, Труды АН БССР, в. 1—2, 1939.
8. Поле Р. Р., Материалы для познания растительности северной России. I. К флоре мхов Северной России, Труды бот. сада Петра Великого, т. XXXIII, в. 1, 1915.
9. Смирнова З. Н., Материалы к флоре сфагновых мхов Урала, Изв. Биол. н.-и. инст. при Пермск. Гос. Универс., т. VI, в. 2, 1928.
10. Тюремнов С. Н., Некоторые данные о сфагнах Европейской части Союза ССР, Ботанич. журнал, СССР, т. XX, № 3, 1935.
11. Федченко О. А. и Б. А., Материалы для флоры Уфимской губ., Матер. к познанию фауны и флоры Российской Империи, отд. ботан., в. 2, 1894.
12. Шелль Ю., Материалы для ботанической географии Уфимской и Оренбургской губ., Труды Общ. Ест. при Казанск. Универс., т. XII, в. 1, 1883.
13. Gerassimow D. A., Die Sphagnum-Moose des Urals und Westsibiriens, Beih. z. Bot. Centralbl., Abt. B., Bd. LII, 1934.
14. Jensen C., Danmarks Mosser, 1, 1915.
15. Paul H., Sphagnales (Torfmoose) in A. Pascher's „Die Süßwasserflora Mitteleuropas“, Heft 14, 2-te Aufl., 1931.
16. Podpěra J., Ad bryophytorum cisuralensium cognitionem additamentum, Publicat. de la fac. d. sc. de l'Univers. Masaryk, № 5, 1921.
17. Warnstorff C., Sphagnales-Sphagnaceae (Sphagnologia universalis), Das Pflanzenreich, Heft 51, 1911.
18. Warnstorff C., Zur Bryogeographie des Russischen Reiches, Hedwigia, LIII—LIV, 1913—1914.
19. Zickendrath E., Beiträge zur Kenntniss der Moosflora Russlands, Bull. de la Soc. Imp. des Naturalistes de Moscou, I—t. VIII, 1894; II—t. XIV, 1900.

Сфагновые мхи Южного Урала и Башкирского Приуралья

Д. К. ЗЕРОВ

Резюме

Автор на основании изучения собранных им и переданных ему для обработки материалов, а также на основании литературных данных дает обзор флоры сфагновых мхов Башкирской АССР, а также части Челябинской области, лежащей в пределах Южного Урала. Автор приводит для указанной территории 27 видов сфагновых мхов, из которых наиболее интересными являются *Sphagnum quinquefarium* (Lindb.) Warnst., обнаруженный в еловых лесах на каменистых склонах р. Уфы, и *Sph. plumulosum* Röll, найденный на болоте в Южном Урале в 30 км от г. Белорецка.